

TÉZISEK

Sándor Mónika

A versengés, a győzelem és a vesztes fogalma kisiskolás korban

Témavezető: Prof. Dr. Fülöp Márta

DOKTORI (PH.D.) DISSZERTÁCIÓ

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
PEDAGÓGIAI ÉS PSZICHOLÓGIAI KAR

Pszichológiai Doktori Iskola
Szocializáció és társadalmi folyamatok program
Vezető: Prof. Dr. Hunyady György MHAS

A bíráló bizottság:

Elnök: Prof. Dr. Hunyady György

Bírálók: Dr. Kiss Pascal

Dr. Szabó Éva

Titkár: Dr. Faragó Klára

Tagok: Dr. Inántszy-Papp Judit

Dr. Kőrössy Judit

Budapest, 2009. december

Absztrakt

Jelen vizsgálat, egy, az utóbbi két évtizedben Magyarországon kiemelt fontosságúvá vált társas magatartás, a versengés esetében kívánta feltárni, hogy 8-9 éves kisiskoláskorú gyerekek milyen fogalmat alakítanak ki róla. Kutatásunk során a kisiskolás korú gyerekek versengéssel, győzelemmel és vesztéssel kapcsolatos fogalmait három különböző módszerrel vizsgáltuk. Vizsgálatunkban összesen 67 gyermek vett részt: 33 fiú és 34 lány, két budapesti általános iskola második osztályos tanulói. Elsőként ezért arra kértük a gyerekeket, hogy az általunk vizsgált fogalmakkal kapcsolatban rajzoljanak le egy-egy szituációt, majd arra kértük őket, hogy mondjanak minél több olyan szót, amely az általunk vizsgált fogalmakkal kapcsolatosak – vagyis asszociációkat gyűjtöttünk tőlük, végül klinikai interjút készítettünk velük a vizsgált fogalmakkal kapcsolatban. Az egyes módszerekkel kapott eredményeket egymástól függetlenül dolgoztuk fel, majd az eredményeket összesítettük és ezen összesítés alapján vontuk le végső következtetéseinket. Vizsgálatunk alapján elmondható, hogy a 8-9 éves kisiskolás gyerekek gazdag explicit és implicit tudással rendelkeznek a versengésről és annak eredményéről: a győzelemről és a veszteségről. A kisiskolás gyerekek számára a versengésnek a nyílt, explicit, strukturált változata a verseny a legismertebb, amellyel a mindennapi életükben az iskolában, a szabadidős – általában sport és játék tevékenységükben – és a médiában is találkozhatnak. A versengésnek a társas összehasonlításon alapuló, spontán és inkább intrapszichés változata csak a gyerekek egy kisebb csoportja számára megfogalmazható. A kisiskolások a versengésnek számos funkcióját fel tudják sorolni, de leginkább számukra a versengésnek a győzelem-vesztés aspektusa emelkedik ki. A győzelemmel és vesztéssel kapcsolatban a legfontosabb érzelmi és társas reakciók tudatában vannak és a gyerekek nagyobb része számára tudatosan megfogalmazható az is, hogy a szülők és tanárok milyen módon készítik és szocializálják őket a versengésre. A vizsgálat eredményei bebizonyították, hogy a versengésbeli tapasztalatok, annak sikeressége összefüggésben van azzal, hogy egy gyerek mennyire komplex fogalommal rendelkezik a versengésről. A magasabb akadémikus teljesítményű iskolába járó diákokra egyértelműen jellemzőbb, hogy jobban szeretnek versengeni, intenzívebben versengenek, gyakrabban vesznek részt versenyeken, valamint sikeresebbnek érzik magukat ezen versengésben, mint az átlagos tanulmányi színvonalú iskolába járó társaik. A szubjektív sikeresség mind a három másik értékelési szemponttal összefüggést mutat. Vagyis az a gyermek, aki sikeresebbnek tartja magát általában a versengésben, jobban szeret versengeni, intenzívebben verseng és gyakrabban vesz részt versenyeken. A vizsgálatban számos, a versengés, győzelem és veszteség kognitív-érzelmi- társas vonatkozásával kapcsolatos nemi különbséget is sikerült azonosítani.

A vizsgálat menete és résztvevői

Vizsgálatunkban összesen 67 gyermek vett részt: 33 fiú és 34 lány, két budapesti általános iskola második osztályos tanulói. A gyerekek átlagéletkora a vizsgálat időpontjában 8 év és 7 hónap volt. A vizsgálatunkban résztvevő gyerekek a két iskola két-két párhuzamos második osztályába jártak. Mindkét iskolából egy-egy teljes osztálynyi gyereket vizsgáltunk, majd a másik párhuzamos osztályból a nemi megoszlás egyenletesebbé tétele érdekében 10-10 gyermekkel kiegészítettük a vizsgálati mintát. A vizsgálatban résztvevő két általános iskola mind az akadémiai teljesítmény, mind a szülők szocio-ökonómiai státusza szempontjából különbözött egymástól. Az átlagos akadémikus teljesítményű iskola kiválasztásánál a kerületi pedagógiai szolgálat segítségével olyan helyszínt kerestünk, ahol mind a szülők szocio-ökonómiai státusza, mind iskolai végzettségük megfelel a budapesti átlagnak. A magasabb akadémikus teljesítményű iskola kiválasztásánál a gimnáziumok közötti országos rangsorra támaszkodva egy olyan fővárosi vezető gimnázium általános

iskolájának diákjait választottuk, amely iskola évek óta a Köznevelés által kiadott országos lista első 10 helyezettje között szerepel és amelynek „jó hírét” mind a szakma, mind az érintett szülők ismerik és elismerik. Ez utóbbi iskolába járó gyerekek szülei mind a szocio-ökonomiai státusz, mind az iskolai végzettség szempontjából meghaladták a budapesti átlagot.

Az iskolák közötti akadémikus teljesítménybeli különbséget csak a vizsgálat bizonyos részeiben vettük figyelembe és minden esetben külön jeleztük.

A vizsgálat célja

Jelen vizsgálat célja

Az utóbbi 15 év fejlődés-lélektani vizsgálatai bizonyították, hogy a gyerekek társas világra vonatkozó ismereteit a személyes tapasztalatok, a felnőtt környezet reakciói, a környező társadalmi közeg értékrendszere és kultúrája és ezen kultúra közvetítője, a média együttesen alakítják (Barrett és Buchanan-Barrow, 2005). Jelen vizsgálat, egy, az utóbbi két évtizedben Magyarországon kiemelt fontosságúvá vált társas magatartás, a versengés esetében kívánta feltárni, hogy 8-9 éves kisiskoláskorú gyerekek milyen fogalmat alakítanak ki róla. A szakirodalomban nem ismert egyetlen olyan vizsgálat sem, amely azzal foglalkozna, hogy óvodáskorú vagy kisiskoláskorú gyerekek milyen fogalommal rendelkeznek a versengésről és annak kimeneteléről, a győzelemről és veszteségről és milyen érzelmi és viselkedési reakciók azok, amelyeket a jelenséghez tartozónak ismernek fel.

A vizsgálat módszerei

Egy fogalom, három módszer

Vizsgálatunkban triangulációt alkalmaztunk, vagyis több különböző módszerrel igyekeztünk feltárni a gyerekek versengéssel, győzelemmel és veszteséssel kapcsolatos fogalmait. A trianguláció a kvalitatív kutatásokban elfogadott eljárás, amely biztosítja az adott vizsgálat érvényességét. A különböző módszerek vagy forráscsoportok párhuzamos használata növeli a kvalitatív kutatásokban alkalmazott módszerek validitását (Szabolcs, 2001) valamint „megakadályozza, hogy a kutató túl könnyen fogadja el a kezdeti benyomások érvényességét” (Goezt-LeCompte, 1984). A trianguláció ebben az értelemben azt jelenti, hogy az általunk megfogalmazott kutatási kérdések megválaszolásához a validitás és a kutatás feltáró jellege miatt ugyanazt a kutatási témát egymással párhuzamosan három különböző módszerrel vizsgáltuk, majd az eredményeket összesítettük és mindezen összesítés alapján vontuk le végső következtetéseinket.

A kutatásunk során alkalmazott három különböző módszer:

1. **Rajzoltatás** – Elsőként arra voltunk kíváncsiak, hogy a 8-9 éves gyerekek a versengéssel és a hozzá kapcsolódó győzelemmel és veszteséssel, mint fogalmakkal kapcsolatban, rajzaikban mit jelenítenek meg, az ábrázolt társas kapcsolatok milyen mintázatot mutatnak és arra, hogy az egyes fogalmakkal kapcsolatos szereplők fizikai tulajdonságaikban, egymáshoz viszonyított méreteikben, érzelmeikben és az általuk megjelenített társas viszonyulások jellegében különböznek-e egymástól. Ezen kívül a rajzokkal kapcsolatos elemzéseink során vizsgáltuk az esetleges nemi vagy az iskolatípus szerinti különbségeket

¹ Az iskolák nevét etikai okokból nem közöljük.

is. Elsőként ezért arra kértük a gyerekeket, hogy az általunk vizsgált fogalmakkal kapcsolatban rajzoljanak le egy-egy szituációt. A gyerekek osztálytermi környezetben, csoportos helyzetben minden alkalommal egy-egy rajzot készítettek. A rajzolásához az A/4-es fehér papírt és a színes filctollakat minden gyerek számára külön biztosítottuk. A kutatás során gondosan ügyeltünk arra, hogy a gyerekek ne láthassák egymás rajzait és teljesen önállóan dolgozzák ki az általuk választott témákat.

2. Asszociációk gyűjtése – A vizsgálat második fázisában kíváncsiak voltunk arra, hogy a gyerekeknek a rajzokban már vizsgált fogalmakkal kapcsolatban milyen asszociációik vannak és hogy ezen asszociációk szerkezete különbözik-e az egyes fogalmak illetve nemek mentén. A gyerekekkel egyéni helyzetben találkoztunk újra. Arra kértük őket, hogy mondjanak minél több olyan szót, amely az általunk vizsgált fogalmakkal kapcsolatosak – vagyis asszociációkat gyűjtöttünk tőlük. Az asszociációk gyűjtésére minden gyereknek 2-2 perc állt rendelkezésére.
3. Klinikai interjú – Végül a klinikai interjúk, mint módszer segítségével a már meglévő eredmények mellett vizsgálni szándékoztunk az egyes fogalmakkal kapcsolatos mélyebb jelentéstartalmat valamint a vizsgált jelenségekkel kapcsolatos tanári és szülői üzeneteket. Az interjúhoz felhasználtuk az adott gyerek által előzetesen elkészített rajzot is. Úgy véltük, hogy ebben a korosztályban a gyerek saját rajza megfelelően konkrét indítás az adott jelenséggel kapcsolatos élmények és ezen keresztül a vizsgált fogalmak megismeréséhez.

A vizsgálat során a különböző módszerek kombinálására azért volt szükség, hogy olyan megbízható eredményeket kapjunk a versengés, a győzelem és a vesztes kisgyermekkori értelmezésével kapcsolatban, melyekre a későbbiekben is támaszkodhatunk. Ezen kívül kíváncsiak voltunk arra, hogy a különböző módszerekkel kapott eredmények miként viszonyulnak egymáshoz, illeszthetők-e és értelmezhetőek-e egy egységes rendszerként.

Jelen vizsgálat célja az volt továbbá, hogy az eredményeket felhasználhassuk további kutatásaink során, valamint segítségükkel megfogalmazhassuk mindazon alapelveket, amelyek segíthetik az ezzel a korosztállyal foglalkozó pedagógusokat és szülőket abban, hogy a versengéssel, a győzelemmel és a veszttel kapcsolatban felmerülő kérdéseket megválaszolhassák és segítsék gyermekeiket és gyermekeinket abban, hogy az ezekkel kapcsolatos megküzdési stratégiákat a lehető leghatékonyabb módon alakíthassák ki.

Dolgozatomban először a rajzok elemzése alapján megmutatkozó versengés, győzelem és vesztes fogalom leírásával foglalkozom, majd következik az asszociációk elemzése és végül a klinikai interjúk elemzése.

A rajvizsgálatok eredményeinek összegzése

Az elemzés első lépéseként mind a 198 rajzot elemeztünk – 66 versengés, 66 győzelem és 66 vesztes témájút. A vizsgálat feltáró jellege miatt az elemzésnek ebben az első fázisában a szempontokat és kategóriákat nem határoztuk meg előre, hanem ezek az elemzés során fokozatosan és folyamatosan alakultak ki. Olyan struktúra kialakítására törekedtünk, amelyben mind a három általunk exponált fogalom vizsgálható és egymással összehasonlítható. Az alkalmazott rajzelemzés első lépéseként számba vettük, hogy miről szólnak a rajzok, vagyis milyen témát jelenítenek meg a gyerekek a versengéssel, a győzelemmel és a veszttel kapcsolatban. Ezt követően kategorizáltuk, hogy az egyes rajzokon kik szerepelnek – emberek, állatok vagy csak élettelen dolgok. Majd ugyan ilyen módszerrel elemeztük a megjelenített érzelmeket és a szimbólumokat is.

Az elemzés során arra kerestük a választ, hogy az ábrázolt témák, szereplők, érzelmek és szimbólumok milyen versengés, győzelem és vesztes fogalmakat írnak le, illetve, van-e megragadható különbség a fiúk és a lányok ábrázolásai között (Fülöp és Sándor, 2008).

Ezt követően a Bombi, Pinto és Cannoni (2007) által kifejlesztett PAIR (Pictorial Assessment of Interpersonal Relationship) technikával is megvizsgáltuk a versengéssel, a győzelemmel és a veszteséssel kapcsolatos rajzokat. Ez a rajzelemzési rendszer lehetővé teszi a rajzokon megjelenített szereplők közötti társas viszonyulások, társas érzelmek és konfliktusok elemzését, valamint azt, hogy a gyerekek által megjelenített társas interakciókat és az ezeket kísérő érzelmeket egységes rendszerben értelmezhesük. Mivel azonban a PAIR technikával való elemzés tárgyát elsősorban a megjelenített társas viszonyulások jelentik – ezzel a módszerrel csak azokat a rajzokat vizsgálhattuk, amelyeken a gyerekek szerepeltettek ilyen jellegű társas viszonyulásokat. Bombi és munkatársai módszerével összehasonlíthatóvá váltak a különböző fogalmakkal kapcsolatban megjelenített társas viszonyulások és az egyes rajzokon látható győztesek és vesztesek is. Vagyis amellett, hogy megvizsgálhattuk azt, hogy a győzelemhez illetve a veszteshez kapcsolódó nézőpontok különbözősége megjelenik-e a két fogalommal kapcsolatos rajzokon, arra is lehetőségünk nyílt, hogy a különböző fogalmakkal kapcsolatban megjelenített győzteseket és veszteseket összehasonlíthassuk egymással. Ahhoz, hogy ezt a fajta összehasonlítást elvégezhessük, kiválogattuk azoknak a gyerekeknek a rajzait, akik mind a győzelemmel, mind a veszteséssel kapcsolatban lerajzolták mind a győztest mind a vesztest. Végül a Bombi-féle rajzelemzési rendszerrel összesen 30 gyerek (14 fiú és 16 lány) győzelemmel és veszteséssel kapcsolatos rajzait tudtuk elemezni – összesen 60 rajzot – és ezeken végeztük el az összehasonlításokat.

Vizsgálatunk eredményei alapján elmondható, hogy a 8-9 éves kisiskolás gyerekek gazdag explicit és implicit tudással rendelkeznek a versengésről és annak eredményéről: a győzelemről és a veszteségről. *A gyerekek döntő többsége képes volt mindhárom fogalmat grafikusán is reprezentálni.* A 8-9 éves gyerekek a versengés fogalmát – a rajzaik alapján – legjellemzőbben a strukturált versenyekkel azonosítják, csak egy-egy rajz ábrázolt spontán versengést. A rajzok azonban természetüknél fogva behatárolóak és a 8-9 éves gyerekek rajzolási képességei is határt szabnak. A spontán versengést, amely a társas összehasonlításon alapul, nagyon nehéz ábrázolni. Ennek oka, hogy a spontán társas összehasonlítás során jellemzően sem a szituációban sem az egyének viselkedésében nincs olyan specifikusan azonosítható elem, amely a versengést bizonyítaná, és amely könnyen ábrázolható lenne. Erre a folyamatra sokkal inkább jellemző, hogy a versengés elsősorban motivációs szinten van jelen. Ezért a kisiskoláskorú gyerekek valós versengés fogalmának a feltárásához a továbbiakban szükség van az asszociációk és a klinikai interjúk által nyújtott anyag értékelésére is, a három módszer együtt „triangulálja” magát a kutatott jelenséget.

Ugyanígy a vizsgált rajzok tartalmával kapcsolatos eredmények elemzése kapcsán sem szabad megelégednünk arról a jelen vizsgálatban is megfigyelhető jelenségről, amely szerint a strukturált helyzetek megjelenítése a gyerekek számára egyszerűbb és egyértelműbb. A spontán versengés megjelenítését tovább nehezíti, hogy ezen összehasonlítási folyamat kevésbé nyílt jellege miatt a gyerekek is hosszabban kéne gondolkodni ahhoz, hogy egy ilyen jellegű összehasonlítás jusson eszükbe, amire azonban abban az adott rajzolási helyzetben nincs mód.

Amikor a versengés, a győzelem és a vesztes fogalmait vizsgálva a rajzokon megjelenített versengési helyzetek típusaiból próbálunk következtetéseket levonni azzal kapcsolatban, hogy a 8-9 éves gyerekek életében és mindennapjaiban a különböző típusú versengés milyen

arányban van jelen, ezt a megjelenítés-béli különbséget figyelembe kell vennünk. Ezért a vizsgálatnak ebben a fázisában a rajzokon keresztül inkább csak a strukturált versengésen belüli területek vizsgálata lehetséges. A komplexebb elemzéshez más módszerekkel is vizsgálnunk kell az adott jelenséget – amit a későbbiekben meg is teszünk. A rajzok alapján azonban összességében leginkább a *strukturált versengési helyzetekkel kapcsolatban vonhatjuk le következtetéseinket*.

A három vizsgált fogalommal kapcsolatos rajzok elemzése alapján a (strukturált) versengés, győzelem és vesztes legszembetűnőbb **területe** ebben az életkorban a sport. Meglepő módon az iskola, mint a versengés tere sokkal kevesebb ábrázolásban jelenik meg. A sport bizonyult a versengés fogalom reprezentáció központi magjának Orosz Gábor (2008) magyar egyetemistákkal folytatott vizsgálatban is. Bár erre vonatkozóan nincs konkrét információnk, a rajzos ábrázolások jellege arra enged következtetni, hogy a gyerekek elsősorban a televíziós sportközvetítésekből (Forma 1, Olimpia) saját sport tapasztalataikból (pl. mezei futóverseny vagy úszóverseny) illetve az iskolai sportrendezvényekből szerzik a sportversenyekre és általánosságban a versenyekre vonatkozó legtöbb információt. Ezen kívül képesek felismerni és azonosítani a versengést a mesékben és otthon a testvéreikkel kapcsolatban is.

A megjelenített témák tekintetében – előzetesen megfogalmazott várakozásainknak megfelelően – a fiúk és a lányok rajzai a rájuk jellemző nemi szerepelvárások mentén különböztek egymástól. A lányok gyakrabban ábrázoltak iskolai környezetben előforduló versenyeket és a szépségverseny ábrázolása is csak náluk jelent meg. Ugyanígy szinte csak a fiúkra jellemző a háború vagy az autóverseny ábrázolása. A sportversenyek ábrázolása mind a fiúk, mind a lányok rajzain gyakran előfordult, azonban a *lányok jellemzően egyéni, a fiúk pedig inkább csapatversenyeket rajzolnak*. Ez összhangban van az ilyen korú fiúk nagyobb, csoportos interakciók iránti, és a lányok intímebb, diádikus kapcsolatok iránti preferenciájával. Kisiskoláskorban a fiúk és lányok nemileg szegregált csoportokat hoznak létre. Ezekben egymástól eltérő szubkultúrát alakítanak ki. A lányok inkább egy-két barátal játszanak intenzíven, a fiúk viszont nagyobb csoportokban (Maccoby és Jacklin, 1987). A nagyobb csoportokban zajló versengés során inkább meg lehet engedni a nyílt versengő törekvéseket, míg egy szoros diádikusabb kapcsolatban ezt jobban kell tudni kontrollálni. Maccoby (1990) szerint a fiúk csoportos versengésével magyarázható az, hogy nyíltabban versengenek, mint a lányok. Ezzel összhangban van az, hogy a lányok rajzainak egyharmadán a vesztes és a győztes nincs együtt ábrázolva, a fiúk esetében viszont igen, és inkább megjelennek a köztük lévő negatív érzelmek is, amilyen például a nyílt indulatok vagy kárörvendés „*Hehe, veszítettél!*”. Lever (1976) lányok és fiúk játéka során figyelte meg, hogy azokban a játékokban, ahol világosan elkülöníthető a győztes és a vesztes, a lányok igyekeznek ezt az eredményt tompítani, míg a fiúk elfogadják, sőt adott esetben erősítik az ezzel járó konfliktust, lenézik, vagy kicsúfolják a vesztest.

A gyerekek mindennapi életében megjelenő versenyek többségére, valamint a közvetített sport és autóversenyekre egyaránt jellemző, hogy általában **nemen belül** zajlanak. Részben ennek az életkori sajátosságnak tekinthető nemi szegregációnak, részben pedig a gyerekek ebben az életkorban jelenlévő preferenciáinak köszönhetően a gyerekek a versengéssel, a győzelemmel és a veszteséssel kapcsolatban *általában önmagukkal azonos nemű figurákat jelenítenek meg rajzaikon* Thomas és Silk, 1990). Szinte kizárólag lányok rajzoltak olyan helyzetet, amiben fiúk és lányok egymással versengtek. Ez összhangban van azzal, hogy a lányok ebben a korban inkább választanak fiús játékokat, mint a fiúk lányosakat, és a lányok inkább tekintenek hagyományosan fiús tevékenységeket a lányok számára is elfogadhatónak, mint megfordítva. A nemi sztereotípiákhoz való ragaszkodás erősebb a fiúknál (Archer, 1992) és azokat a fiúkat, akik lányokkal és lányos tevékenységekbe fognak, a társaik kicsúfolják

(Thorne, 1986). A lányok nemek közötti versengést ábrázoló rajzain a lányok csak a győzelemmel kapcsolatos rajzokon győzik le a fiúkat. Ugyan ezt a jelenséget írja le Green (2003). Vizsgálataiban a lányok még szűkös erőforrások esetén is csak akkor válnak erősen versengőkkel, ha lányokkal kell megküzdeniük. Eredményei szerint a lányoknak kevésbé jellemző a versengés, ha vegyes csoportban vannak, vagy ha az erőforrások bőségesek. Ebben a rendszerben értelmezhetővé válik az az általunk megfigyelt jelenség is, hogy a veszteséssel kapcsolatos fiú-lány vegyes versengést ábrázoló helyzetekben rendre a fiúk győznek. Ezzel szemben a győzelemmel kapcsolatban megjelenített vegyes helyzetekben a lányok fiúk felett aratott győzelmét leginkább a lányok vágyait megjelenítő, mint a kisiskoláskori realitást tükröző ábrázolásoknak tekinthetjük.

A versengéssel és a győzelemmel kapcsolatban a gyerekek többsége a potenciális vagy tényleges győztest és vesztest egyaránt megjelenítette rajzán, azonban a vesztes kapcsolán kevesebb ilyen rajzzal találkozunk. A két fogalommal kapcsolatos különbségért elsősorban a lányok a győzelemmel és a veszteséssel kapcsolatos eltérő ábrázolásmódja a felelős. Ők azok, akik a vesztes kapcsolán jellemzően nem tartják egyben a győztest és a vesztes felet, hanem jellemzően egyedül ábrázolják őket. Rajzaikon a vesztest gyakrabban ábrázolják a többiekől teljes mértékig izoláltan. Ezekben a rajzokon a vesztes egyedül jelenik meg, mérete jelentősen megnő és ebben a helyzetben gyakran és nyíltan kifejezi negatív érzéseit. Ez a jelenség együtt értelmezhető azzal, hogy szintén a lányok azok, akik a versengés és a hozzá kapcsolódó fogalmak ábrázolása folyamán gyakran nem ábrázolják a győztest és szintén jellemzően ők azok, akik rajzaikon állatokat jelenítenek meg emberek helyett. Mindkét jelenség összhangban van a lányokra jellemző és fentebb már leírt nyílt konfliktusok kerülésével és a versengés rejtettebb folyamatainak ábrázolásával.

Mind a versengés, mind a győzelem és a vesztes **érzelmekkel** járó folyamat, a gyerekek nagy többsége nagyon nyilvánvalóan jelenítette meg rajzain mind a pozitív, mind a negatív érzelmeket. A *versengés* rajzokon a fiúk kevésbé ábrázoltak érzelmeket, mint a lányok, de a *győzelem* és *vesztés* rajzok esetén nem volt ilyen különbség, a fiúk és a lányok egyformán „érzelmesen” reagáltak. A versengéshez, annak folyamatához és a győzelemhez a 8-9 éves gyerekek dominánsan pozitív érzelmeket kapcsolnak. A vesztes fogalma viszont érzelmi ambivalenciát tükröz, vesztes esetén a győztes boldog, de a vesztes szomorú, ez az élmény az egyik félnek jó, a másiknak rossz. A lányok a győzelem rajzokon hajlamosabbak tompítani a vesztesek negatív érzelmeit, de a vesztes rajzokon többször rajzolnak negatív érzelmet, mint a fiúk.

Eredményeink szerint a 8-9 éves gyerekek nemcsak tudatában vannak a versengéssel, győzelemmel és veszteséssel járó érzelmeknek, de ismerik ezek metakommunikatív megnyilvánulásait is, és képesek ezeket adekvátan ábrázolni. Ez összhangban azzal, amit Harter (1999) talált, hogy az olyan én-tudatos érzelmek, mint a *büszkeség* és a *szégyen* éppen ebben az életkorban válnak fogalmilag világossá a gyerekek számára. A kisiskolások már képesek fogalmilag is a sikerhez a büszkeséget és a kudarchoz a szégyent társítani (Terwogt és Harris, 1993). Matsumoto és Willingham (2006) a 2004-es Athéni Olimpia judo győzteseinek és veszteseinek az arckifejezését vizsgálta és azt találta, hogy a győztesek legfőbb arckifejezése a széles mosoly, amely a száj két sarkát megemeli és a szem körüli izmok is aktíválják. A mi gyerekrajzainkon ezt a felfelé görbülő száj és a nagyméretű, „mosolygó” szem jelenítette meg. Az Olimpiai vesztesek esetében Matsumoto és Willingham azt találta, hogy nem mosolyognak és szomorúságot fejez ki az arcuk. Ekman (2003) az olasz „büszke” szó alapján *fiero*-nak nevezte azt a pozitív érzelmet, amelyet abban a pillanatban érzünk, amikor valamit jól teljesítettünk. Tracy és Robins (2004) pedig azonosították a

büszkeség metakommunikatív kifejezéseit: közvetlen szemkontaktus, mosoly, nyitott és végtagokat kiterjesztő testtartás, a fej fölé emelt vagy csípőre tett karok. A 8-9 évesek rajzain mindezek az elemek megtalálhatóak a győztesek ábrázolásában, amely azt mutatja, hogy ebben az életkorban a gyerekek már megtanulták az olyan bonyolultabb érzelmek, mint például a büszkeség testi kifejezőeszközeit is. Ugyanígy ábrázolni voltak képesek a szomorúságot (sírás, lefelé görbülő száj stb.) és a szégyent és kirekesztettséget is (lehajtott fej, lesütött szem, a csoporton kívüli elhelyezés). A lányok gyakrabban ábrázoltak síró vesztest, mint a fiúk, amely a sírással kapcsolatos eltérő szocializáció 8-9 éves kori eredményességére utalhat (Vingerhoets, Scheirs, 2000).

Vizsgálatunk folyamán különbséget találtunk abban is, hogy miként ábrázolódik a győztes és a vesztes attól függően, hogy a rajz témája a győzelem illetve a vesztes. A gyerekek rajzaikon a győzelem én-felnagyító és a vesztes én-devalváló hatását is megjelenítették azzal, hogy *a győztest tipikusan nagyobbbnak rajzolták, mint a vesztest*. A győzelem rajzokra ugyan összességében is jellemző, hogy a szereplők színesebbek, kidolgozottabbak és nagyobbak, mint a vesztesrel kapcsolatos rajzokon, azonban az ábrázolt győztesek és vesztesek között még ehhez képest is különbség van.

A győzelemmel kapcsolatos rajzokon a vesztesek rendre kevésbé szomorúak, mint az ugyanilyen nyerő-vesztő helyzeteket megjelenítő vesztesrel kapcsolatos rajzokon. A győzelemmel és a vesztesrel kapcsolatos ábrázolásmód különbözősége, valamint a két fogalommal kapcsolatban a győztesekkel és a vesztesekkel kapcsolatos érzelmek megjelenítésének különbségei arra utalnak, hogy *a gyerekek egyértelműen megkülönböztetik a győzelemmel illetve a vesztesrel kapcsolatos perspektívát és képesek a fogalmak közötti nézőpontváltásra*.

A Bombi féle (Bombi, Pinto és Cannoni (2007)) elemzéssel lehetségessé vált a győzelemmel és a vesztesrel kapcsolatban ábrázolt társas viszonyulások egymással való összehasonlítása is. Ha az eredményeket megvizsgáljuk, akkor láthatjuk, hogy a győzelemmel kapcsolatos rajzokon megjelenített helyzetekre jellemzőbb az összetartozás és az egymásra utaltság kifejezése, mint a vesztesrel kapcsolatos rajzokon megjelenített társas kapcsolatokra. Különösen a lányokra jellemző, hogy győzelemmel kapcsolatos rajzaikon a győztest és a vesztest egymáshoz közelebb, egy rajzi egységen belül ábrázolják, míg a vesztesrel kapcsolatban jellemzőbb a vesztes fizikailag messzebb helyezése és esetleges izolációja is.

Ugyan ez a tendencia mutatkozik meg, ha az Érték (V) skála eredményeit vetjük össze a győzelemmel és a vesztesrel kapcsolatban ábrázolt győztesekkel és vesztesekkel kapcsolatban. A 8-9 éves gyerekek mindkét fogalommal kapcsolatban a győztest ábrázolják dominánsabb és értékesebb pozícióban, de a győzelem esetén a különbség jelentősebb, vagyis ezek szerint is a vesztesrel kapcsolatban ábrázolt győztesek és vesztesek kevésbé különböznek egymástól. A két fogalom közötti különbséget szemlélteti az alábbi két pálcika-páros, amelyeket az egyes fogalmakkal kapcsolatos átlagos Egyéni Dominancia Értékek (EDÉ) és az Összetartozás (C) – Távolítás (D) skála eredményei alapján készítettünk.

1-2. PÁLCIKA A győzelemmel és a vesztesrel kapcsolatban megjelenített győztesek és vesztesek

A két rajz közötti különbség jól szemlélteti azt az eltérő ábrázolásmódot, ami megkülönbözteti egymástól a győzelemmel és a vesztesrel kapcsolatos perspektívát. Az eredmények szintetizálása során keletkezett rajzok tükrözik az egyes fogalmakkal kapcsolatban megjelenített győztesek és vesztesek egymáshoz való viszonyát. Ezek szerint a

győzelemmel kapcsolatban megjelenített győztes és vesztes között ugyan nagyobb az ábrázolt érték-különbség, azonban fizikailag közelebb helyezkednek el egymáshoz képest, mint a veszteséssel kapcsolatban hasonlóbbnak ábrázolt győztesek és vesztesek.

Nemi különbségek

Ha ezek után megrajzoljuk az egyes fogalmakkal kapcsolatos eredmények alapján a fiúkra illetve a lányokra jellemző pálcika-párokat is, akkor a nemi különbségek is világossá válnak.

3-4. PÁLCIKA A győzelemmel kapcsolatban a fiúk és a lányok által megjelenített győztesek és vesztesek

3-6. PÁLCIKA A veszteséssel kapcsolatban a fiúk és a lányok által megjelenített győztesek és vesztesek

Az eredmények összesítése alapján a fiúkra jellemző, hogy a győzelemmel és a veszteséssel kapcsolatos ábrázolásmódjuk nem különbözik egymástól jelentős mértékben, mindkét helyzetre jellemző, hogy a győztest ábrázolják dominánsabb és értékesebb pozícióban, csak a győzelem esetén a különbség kifejezettebb. A fiúk figurái mind méretükben mind küllemükben jobban hasonlítanak egymásra, mint a lányok által megjelenített figurák. Ez a hasonlóság különösen a veszteséssel kapcsolatban kifejezett, ahol a fiúk jellemzőbben tompítják a győztesek és a vesztesek között megjelenített érték-különbségeket. A fiúk a győztes figura dominanciáját elsősorban azzal fejezik ki, hogy részletesebben kidolgozzák és több, a győzelemmel kapcsolatos attribútummal ruházzák fel. Általában nem irányítják figuráik tekintetét, azonban ha mégis rálátnak az adott helyzetre, akkor ezt kizárólag a győztes pozíciójából teszik. A fiúknál különösen gyakori, hogy az egyik, vagy mindkét figura olyan módon fejezi ki pozitív érzelmeit, hogy emellett nem jelenik meg semmiféle negatív érzelmi viszonyulás. A fiúk rajzain gyakrabban találkozunk a kisebb-nagyobb konfliktusok ábrázolásával. Ezen konfliktusok megjelenítésében azonban nincs különbség a győzelemmel és a veszteséssel kapcsolatos rajzaik között vagyis rajzaik az érzelmek és a konfliktusok ábrázolásában is nagyobb mértékben hasonlítanak egymásra.

A lányok győzelemmel és veszteséssel kapcsolatos ábrázolásmódja erőteljesebben különbözik egymástól, mint a fiúk esetében. A lányokra jellemzőbb, hogy győzelemmel kapcsolatos rajzaikon erősen megkülönböztetik egymástól, ugyanakkor egyben tartják a győztes és a vesztes felet és általában is hangsúlyozzák a közöttük lévő összetartozást és egységet. A fiúknál gyakrabban irányítják figuráik tekintetét, gyakrabban ránéznek az adott helyzetre és ezzel tudatosan is szembesülnek az eredménnyel és annak következményeivel – a győzelemmel kapcsolatos rajzokon akár a vesztes pozíciójából is. A lányok rendre magasabb értékekkel ruházzák fel figuráikat – ez a nemi különbség különösen a győzelemmel kapcsolatban megjelenített győztes figurával kapcsolatban jelentős, amely mind a veszteshez, mind a veszteséssel kapcsolatban ábrázolt győzteshez képest óriási. A figurákat összességében is nagyobbban és színesebben ábrázolják, mint a fiúk. Az érzelmek ábrázolásával kapcsolatban a lányokra leginkább az jellemző, hogy a győzelemmel kapcsolatban a győztes és a vesztes osztozik az örömben, és hogy a rajzok túlnyomó többségén egyáltalán nem jelenik meg konfliktus. A veszteséssel kapcsolatban ezzel szemben jelentősen nő a megjelenített konfliktusok száma és a vesztesre jellemző negatív érzelme mellett a győztesek pozitív érzelmei is nagyobb arányban jelennek meg – vagyis az érzelemábrázolás kapcsán is inkább a lányokra jellemző, hogy megkülönböztetik egymástól a győztes és vesztes perspektívát. A rajzok elemzése során nem találtunk értelmezhető iskolatípus szerinti különbséget.

Asszociációk - Összegzés

Az asszociációk elemzése során a gyerekek által a három fogalommal kapcsolatban adott asszociációkat a Verges-féle- (Verges, 1994; Flament & Rouquette, 2003) és az AGA módszerrel (Szalay és Brent, 1967) is egyaránt megvizsgáltuk. Ez lehetőséget adott arra, hogy a két különböző módszerrel kapott eredményeket összevetve egymással és az egyes módszerekkel kapcsolatban is levonhassuk következtetéseinket. Összességében elmondhatjuk, hogy az AGA módszerrel kapott eredmények összhangban vannak a Verges-féle asszociációs módszerrel kapott eredményekkel. Azonban amíg a Verges-féle asszociációs módszerrel csak címszavakban és irányvonalakban ismerhetjük meg azt, ahogy a 8-9 éves gyerekek a versengéssel kapcsolatban gondolkodnak, addig ez utóbbi tartalomelemzéssel egybekötött módszerrel komplexebb képet kaphatunk arról, hogy mit jelentenek a gyerekek számára az egyes fogalmak. Ez a komplexitás leginkább az AGA módszerhez kapcsolódó kvalitatív tartalomelemzésnek köszönhető. Ennek során ugyanis struktúrájában rajzolódik ki az a fogalmi térkép, amely az általunk vizsgált gyerekek versengéssel kapcsolatos attitűdjére vonatkozik. A tartalomelemzés során a fokozatosan kialakuló kategóriák rendszerében kirajzolódnak azok a legfontosabb fogalmak, amelyek köré szerveződnek a ritkábban vagy sokadik helyen említett egyéb asszociációk, amelyek valódi és konkrét tartalommal ruházzák fel a központi elemeket.

A **versengés**, mint fogalom köré szerveződő szociális reprezentáció központi magjában a „versenyzés”-t és a „futás”-t, mint fogalmakat találtuk. A perifériás elemek közé tartozik a „győzelem”, a „veszekedés” és a „szavalás”, valamint a „sport” és „autóverseny” fogalmak. A versengés lányokra és a fiúkra jellemző szociális reprezentációja, már központi magjában is különbözik egymástól. Míg a „versenyzés” inkább a fiúkra, addig a „futás” inkább a lányok válaszaira jellemzőbb. Ezen kívül mind a fiúk, mind a lányok központi magjába belekerültek olyan fogalmak, amelyek a hagyományos nemi sztereotípiáknak megfelelő fogalmak. Például a fiúknál az „autóversenyzés”, a lányoknál pedig a „szavalás”, ami az adott nem által előnyben részesített versengési területekre utal.

Az AGA módszerrel végzett elemzés eredményei szerint a 8-9 éves gyerekek versengéssel kapcsolatos asszociációi között legnagyobb hangsúllyal a *sport* (29%) mint terület szerepel. Ez mind a fiúk, mind a lányok válaszaira jellemző, de míg a fiúk inkább csapatsportokat említenek, addig a lányok asszociációira az egyéni sportok jellemzőbbek. A két módszerrel kapott eredmények a versengés tekintetében is összhangban vannak egymással. A Verges módszerrel a szociális reprezentáció központi magjában szereplő „versenyzés” és „futás”, amely a legmagasabb előfordulással és legalacsonyabb ranggal rendelkezett, az AGA módszerrel is hasonlóan jelentős súllyal rendelkezik az asszociációk között.

Eredményeink szerint a **győzelem**, mint fogalom köré épülő szociális reprezentáció központi magjába került a „nyerés”, az „öröm” és a „versenyzés”. Az, hogy a „versenyzés” bekerült a győzelemmel kapcsolatos szociális reprezentáció központi magjába, egyértelműen bizonyítja, hogy a két fogalom erősen összekapcsolódik egymással és azt is, hogy elsősorban a versengés strukturált és nem spontán változatát kapcsolják a győzelemhez. A perifériás elemek közül az „aranyérem”, a „kupa”, az „első hely” és a „jó érzés” tovább erősítik a fent leírtakat és még nagyobb jelentőséggel ruházzák fel a győzelem fogalmát. A periférián megjelenő „futás” a versengésnél is megjelenő egyik legjelentősebb terület. Végül a győzelemmel kapcsolatos perifériás elemként megjelenő „veszekedés” jelzi, hogy a versengés

és a győzelem kísérőjelenségeként megjelenő konfliktusok is hozzátartoznak ahhoz a komplex képhez, amely a 8-9 éves gyerekek győzelemmel kapcsolatos szociális reprezentációjában megjelenik.

Ha ezek után összehasonlítjuk egymással a fiúk és a lányok győzelemmel kapcsolatos szociális reprezentációját, láthatjuk, hogy a győzelem mind a lányok, mind a fiúk válaszai alapján nagyon erősen összekapcsolódik a versennyel és annak pozitív érzelmi vonatkozásaival. A fiúk és a lányok győzelemmel kapcsolatos szociális reprezentációi leginkább a perifériás elemek vonatkozásában különböznek: a fiúknál egyértelműen megjelennek a nemi szerepeknek megfelelő területek, mint az „*autóverseny*” és a „*foci*”, míg a lányok inkább a győzelemmel kapcsolatos kézzel fogható szimbólumokat – „*aranyérem*”, „*kupa*” – hangsúlyozzák. Ezen kívül, amíg a fiúknál az „*öröm*” a győzelem szociális reprezentációjának központi eleme, addig a lányoknál – annak ellenére, hogy a lányok asszociációi között abszolút értékben gyakrabban fordul elő – az öröm a perifériás elemek között helyezkedik el.

Az AGA elemzés eredményei szerint a 8-9 éves gyerekek győzelemmel kapcsolatos asszociációi között legnagyobb hangsúllyal az *első helyre és szimbólumaira* vonatkozó szavak (34%) és az ezekhez tartozó *pozitív érzelmek* (20%) szerepeltek. Ez jelentősen különbözik attól, amit a versengéssel kapcsolatban tapasztaltunk és azt mutatja, hogy a győzelem egy érzelmekkel – és szinte kizárólag pozitív érzelmekkel – sokkal inkább telített fogalom, mint a versengés.

Míg a győzelem esetén a fogalom központi magjába az „*öröm*” került, a **vesztés** jelentésének központi magja viszont egy negatív érzelem, a „*szomorúság*”. Ez arra utal, hogy mindkét jelenség reprezentációjában központi szerepet kapnak az érzelmek, a győzelemhez pozitív, a vesztéshez negatív érzelmek társulnak a 8-9 éves gyerekek esetén. A vesztés esetén a negatív érzelmi telítettség az egész jelentésstruktúrát befolyásolva rányomja a bélyegét a vesztésre, mint fogalomra, hiszen a perifériás elemek között megtalálható a „*rossz érzés*”, a „*sírás*” és az „*irigység*”, amelyek tovább erősítik e fogalom negatív érzelmekkel való telítettségét. A versengéshez és a győzelemhez hasonlóan a vesztés, mint fogalom köré épülő szociális reprezentáció központi magjába is belekerült a „*versenyzés*” szó. Ez mutatja, hogy a három fogalom szervesen összekapcsolódik és jól összehasonlítható egymással.

A fiúk és a lányok vesztéssel kapcsolatos szociális reprezentációjának központi magjában nincs különbség, mindkettőben a „*szomorúság*” és a „*versenyzés*” a központi fogalom. A perifériás elemek között is vannak olyanok, amelyeket mind a fiúknál, mind a lányoknál megtalálunk. Ezek az „*irigység*”, a „*nyerés*” és a „*rossz érzés*”. Azonban a lányoknál mindezek mellett megjelenik a „*sírás*”, ami összhangban van azzal a korábbiakban már leírt jelenséggel, hogy a lányokra jellemzőbb az érzelmek, ezen belül is a negatív érzelmek kifejezése.

Az AGA elemzés eredményei alapján a 8-9 éves gyerekek vesztéssel kapcsolatos asszociációi között legnagyobb hangsúllyal az ehhez tartozó *negatív érzelmek* (42%) szerepelnek. A versengés területei – ezen belül is a *sport* – a vesztéssel kapcsolatban is jelentős súllyal jelenik meg (21%), de ez lényegesen kevesebb, mint amit a versengéssel kapcsolatban kaptunk. A fiúkra és a lányokra jellemző jelentéstartalomban a legnagyobb különbség a negatív érzelmek megjelenésében van, mert a lányok több negatív érzelmre vonatkozó asszociációt adnak, mint a fiúk. A negatív érzelmek kifejezése helyett a fiúk jelentősen gyakrabban adnak a vesztéssel kapcsolatos szinonimákat asszociációként valamint jellemzőbben hangsúlyozzák a győzelmet. Ezen kívül a fiúknál valamivel gyakrabban és

nagyobb súllyal szerepeltek a sporttal – ezen belül is a csapatsportokkal – kapcsolatos asszociációk.

Összességében elmondhatjuk, hogy a három fogalom közül a versengéssel kapcsolatban a lányok szignifikánsan több asszociációt adnak, mint a fiúk. Valamint a lányok versengéssel kapcsolatos asszociációinak száma magasabb, mint a győzelemmel (tendencia) és még inkább a veszteséssel kapcsolatban. Ezzel szemben a fiúk versengéssel, győzelemmel és veszteséssel kapcsolatos asszociációinak száma nem különbözik egymástól.

Az interjúk elemzése kapcsán kapott eredmények összefoglalása

Az interjúkkal kapcsolatos elemzés első lépéseként megvizsgáltuk, hogy a gyerekek a velük készült beszélgetések alapján **miként értelmezik a versengés fogalmát**.

Ezzel kapcsolatos eredményeink alapján a 8-9 éves gyerekek kivétel nélkül ismerik és képesek értelmezni a fogalmat, de ezen értelmezés színvonalában jelentős egyéni különbségeket találtunk. Eredményeink alapján egy-egy gyermek a „versengés”, mint fogalom értelmezése kapcsán egymással párhuzamosan többféleképpen is értelmezheti az adott fogalmat. A gyerekek a versengést jellemzően *versenyként* (a), *nyerő-vesztő helyzetként* (b) és/vagy *társas összehasonlításként* és *értékelésként* (c) értelmezik. Nagyon gyakran előfordul, hogy a gyerekek a versengést először „verseny”-ként konkretizálják, majd más értelmezéseket is kapcsolnak hozzá.

A versengés társas összehasonlításként való értelmezése jellemzőbb a lányokra és a magasabb akadémikus teljesítményű iskolába járó gyerekekre, azonban a különbség csak az iskolatípus tekintetében szignifikáns. Eredményeink szerint, az, hogy az adott gyermek társas összehasonlításként értelmezi a versengést, mint fogalmat szignifikánsan korrelál azzal, hogy mennyire érzi magát általában sikeresnek a versengésben, vagyis a komplexebb versengés-fogalom összefügg a szubjektív sikerességgel.

Az értelmezések egy másik csoportja a versengést a versenyen való *részvételként* azonosítja. Ez a fajta értelmezés szintén jellemzőbb a magasabb akadémikus iskolába járó gyerekekre és pozitívan összefügg azzal, hogy a gyerek mennyire érzi magát sikeresnek általában a versengésben. Ezzel szemben a versengés *jutalomként* illetve *harcként* való értelmezése inkább az átlagos akadémikus teljesítményű iskolába járó gyerekekre jellemzőbb. A különbség azonban a viszonylag kis számú válasz miatt ebben az esetben csak tendencia-szinten lehet szignifikáns.

A versengés, mint fogalom meghatározását követően megvizsgáltuk, hogy a gyerekekre jellemző versengés-értelmezések alapján **milyen funkciók kapcsolódhatnak a versengéshez**, vagyis melyik gyerek miként konceptualizálja magát a fogalmat. Eredményeink alapján a versengéshez, mint fogalomhoz leggyakrabban kapcsolódó funkció a *társas összehasonlítás* és az ehhez szervesen kapcsolódó *én-értékelés*. Ez azt jelenti, hogy a 8-9 éves gyerekek a versengésre úgy tekintenek, mint egy olyan folyamatra, amelynek eredményeképpen összehasonlíthatják magukat a másikkal és fontos információkkal gazdagodhatnak saját magukkal és képességeikkel kapcsolatban. A versengés egy másik nagy gyakorisággal megjelenő funkciója a *játék és a szórakozás*. A társas összehasonlítással ellentétben a versengés ezen funkciója nem a versengési folyamat kimenetéhez, hanem magához a versengés folyamatához kapcsolódik. Eredményeink szerint az, hogy az adott gyermek mennyire komplexen értelmezi a versengés fogalmát – vagyis hány különböző

funkciót rendel hozzá szignifikánsan korrelál azzal, hogy az interjúk alapján mennyire érzi magát sikeresnek általában a versengésben.

A vizsgálatunkban résztvevő 67 8-9 éves gyerekekkel készített versengéssel, győzelemmel és veszteséssel kapcsolatos interjúk további szisztematikus elemzése során elsőként azt vizsgáltuk meg, hogy a vizsgált fogalmakkal kapcsolatos beszélgetések alapján mi jellemzi az egyes gyerekek mindezekkel kapcsolatos viszonyát, vagyis milyen az adott gyerek általános hozzáállása a versengéshez, a győzelemhez és a veszteséghez. Az interjúk elemzése során a **versengéshez fűződő viszony** négy különböző típusát tudtuk azonosítani. Ezek alapján minden egyes gyermek az alábbi négy csoport egyikébe került:

1. Feltétel nélkül nagyon szeretnek versengeni
2. Szeretnek versengeni, de vannak bizonyos fenntartásaik ezzel kapcsolatban
3. Általában nem szeretnek versengeni, csak bizonyos helyzetekben
4. Egyáltalán nem szeretnek versengeni

Eredményeink alapján úgy tűnik, hogy a gyerekek többsége ebben az életkorban szeret, vagy nagyon szeret versengeni. Az interjúk részletes elemzése során a versengéshez való viszonyon kívül minden egyes gyermekkel kapcsolatban értékeltük, hogy **milyen intenzíven verseng, milyen gyakran vesz részt versenyeken és mennyire érzi magát sikeresnek a versengés tekintetében**. Ezen három változó mindegyikével kapcsolatban – a versengéshez való viszonyhoz hasonlóan – egy-egy 4 fokozatú skálán értékeltük a gyerekeket. Mindezen értékelési rendszer alapján elsőként kiszámoltuk az egyes értékelési szempontokkal kapcsolatos átlagos értékeket és a hozzájuk kapcsolódó szórást, majd a nemek és az iskolatípus mentén való összehasonlíthatóság érdekében az egyes értékelési szempontokon belül a fiúkra és a lányokra, valamint a két különböző típusú iskolába járó gyerekekre jellemző átlagokat is.

Eredményeink szerint a négy értékelési szempont alapján a fiúkra és a lányokra jellemző átlagok nem különböznek egymástól szignifikáns mértékben, azonban az iskolatípus mentén mind a négy vizsgált szempont alapján szignifikáns különbséget találtunk. A magasabb akadémikus teljesítményű iskolába járó diákokra egyértelműen jellemzőbb, hogy jobban szeretnek versengeni, intenzívebben versengenek, gyakrabban vesznek részt versenyeken, valamint sikeresebbnek érzik magukat ezen versengésben, mint az átlagos tanulmányi színvonalú iskolába járó társaik. Ezen kívül eredményeink szerint a szubjektív sikeresség mind a három másik értékelési szemponttal összefüggést mutat. Vagyis az a gyermek, aki sikeresebbnek tartja magát általában a versengésben, jobban szeret versengeni, intenzívebben verseng és gyakrabban vesz részt versenyeken.

Az elemzés következő lépésében az egyes fogalmak mentén haladva megvizsgáltuk azok pozitív és negatív aspektusait. Ezen belül is elsőként az egyes fogalmak pozitív illetve negatív aspektusaival kapcsolatos válasz-számokat. Ezek szerint a versengés pozitív aspektusaival kapcsolatos átlagos válasz-szám magasabb, mint a versengés negatív aspektusaira vonatkozó átlagos válasz-szám. Ugyanígy a győzelem pozitív aspektusaival kapcsolatban, a vizsgálatban résztvevő gyerekek lényegesen több választ adtak, mint a győzelem negatív aspektusaival kapcsolatban. Ellenben a veszteséssel kapcsolatban a tendencia megfordul és a veszteség negatív aspektusaival kapcsolatban adott átlagos válasz-szám a magasabb, amely közelít a győzelem pozitív aspektusaival kapcsolatban mért válasz-számhoz.

Az elemzés következő lépéseként a versengés pozitív aspektusaival kapcsolatos eredményeinket ismertetjük. Ezek szerint a leggyakrabban előforduló érv a versengés mellett annak pozitív kimenetelével kapcsolatos, vagyis a gyerekek leggyakrabban azt szeretik a

versengésben, hogy „*lehet benne nyerni*”. A lányokra jellemzőbb, hogy a versengés pozitív aspektusai közül a folyamat és a részvétel fontosságát hangsúlyozzák. Míg a magasabb akadémikus iskolába járó gyerekekre jellemzőbb, hogy számukra a győzelemnek nagyobb jelentősége van.

A versengés pozitív aspektusainak vizsgálatát követően minden egyes gyermekkel kapcsolatban összegyűjtöttük és kategorizáltuk a versengés negatív aspektusaira vonatkozó válaszokat is. Eredményeink szerint a gyerekek leggyakrabban a versengés negatív kimenetelét, vagyis a vesztes esetleges előfordulását hangsúlyozták akkor, amikor azt kérdeztük tőlük, hogy szerintük mi a rossz a versengésben.

A győzelem pozitív aspektusaival kapcsolatos válaszok elemzése kapcsán kiderült, hogy a győzelmet minden résztvevő gyermek számára egy örömteli, jó érzés követi. A gyerekek egy jelentős hányadánál emellett az egyszerűbb öröm mellett olyan komplexebb érzelmek is megjelentek, mint a büszkeség vagy a sikeresség érzése. A győzelemmel kapcsolatban nagy gyakorisággal hangsúlyozott pozitív aspektus az ezzel kapcsolatos jutalom. Vagyis a gyerekek számára a győzelmet kísérő pozitív érzelmek mellett a legfontosabbnak és legjobbnak a győzelemért járó jutalmat tartják. Ez különösen az átlagos akadémikus teljesítményű iskolába járó gyerekek számára tűnik fontosnak, akik számára az eredmények alapján a jutalomnak és más külső megerősítésnek fontosabb szerepe van, mint a magasabb akadémikus teljesítményű iskolába járó társaik számára

A győzelem negatív aspektusaival kapcsolatban azok a gyerekek, akik ilyet említettek leginkább az interperszonális-emocionális következményeit, a versengési folyamat igazságtalanságát, a győzelem negatív következményeit és a külső megerősítés és a jutalom hiányát említették. Eredményeink alapján a fiúk jellemzőbben nyilatkoznak úgy, hogy semmi rossz nincs a győzelemben, vagyis egyértelműben csak pozitív érzelmeket kapcsolnak ehhez a fogalomhoz. A lányokra ezzel szemben jellemzőbb, hogy a pozitív érzelmek mellett negatív érzelmekről is beszámolnak a győzelemmel kapcsolatban. Ezzel összhangban láthatjuk, hogy a lányokra a győzelem negatív aspektusai kapcsán különösen jellemző az interperszonális-emocionális válaszok túlsúlya, vagyis úgy tűnik, hogy a lányok jellemzőbben figyelembe veszik a másikat – jelen esetben a vesztes – érzelmeit és sokkal gyakrabban reflektálnak is erre. Ezen kívül a lányok érzékenyebbek a társak elfogadására és nehezebben viselik, ha azokkal konfliktus alakul ki.

A vesztes pozitív aspektusaival a fiúk között és a magas akadémikus színvonalú siklába járó gyerekek között jelentősen több volt, aki szerint semmi jó nincs a vesztesben, jelentősen több a fiú és a magasabb akadémikus színvonalú iskolába járó gyermek. A különbség ezen változó mentén mind a nemek, mind az iskolatípus függvényében szignifikáns és tökéletesen egybevág az eddigi eredményeinkkel, amelyek alapján a fiúk egyértelműben és világosabban értelmezik mind a győzelmet, mind a vesztes és hajlamosabbak arra, hogy a győzelemhez csak pozitív, a veszteshez pedig csak negatív érzelmeket kapcsoljanak. Ezzel szemben a vesztes pozitív interperszonális aspektusát a lányok gyakrabban hangsúlyozzák, mint a fiúk. Csakúgy, mint a vesztes pozitív következményeit. Ugyancsak ezzel kapcsolatos eredmény, hogy a vesztes pozitív következményeit kifejező gyerekek mindannyian a magasabb akadémikus iskolába járnak. A különbség az iskolatípus mentén nagyon magas szinten szignifikáns és egybevág mind a győzelem negatív aspektusai kapcsán, mind a győzelemmel kapcsolatos érzelmek kapcsán leírt iskolatípus-szerinti különbségekkel.

Eredményeink szerint a vesztés negatív aspektusain belül az ezzel kapcsolatos erős negatív érzelmek túlsúlya jellemző. Amellett, hogy a szomorúságot és a veszteséget kísérő rossz érzést minden gyermek azonosította, a gyerekek csaknem fele intenzívebb és összetettebb negatív érzelmeket is kapcsolta a jelenséghez. A második jelentősebb csoport a külső megerősítés hiányával kapcsolatos válaszok. A másik két csoportban csak kevés, de eredeti választ találtunk. A veszteség negatív aspektusaival kapcsolatban egyedül a külső megerősítés hiányával kapcsolatos válaszokon belül találtunk különbséget az iskolatípus mentén. Az átlagos tanulmányi teljesítményű iskolába járó gyerekekre jellemzőbb, hogy a jutalom elmaradását a veszteség negatív aspektusaként értelmezik. A különbség ugyan csak tendenciaszinten szignifikáns, de egybevág a győzelem pozitív aspektusaként értelmezett külső jutalom hangsúlyozásával, amely szintén a gyerekek ezen csoportjára jellemző.

A győzelemhez minden gyermek legalább egy érzelmet – az *örömet* – hozzárendeli. A gyerekek többsége azonban az örömon kívül több más, olyan összetettebb érzelmeket is említett a beszélgetések folyamán, mint a *bűszkeség*, a *siker érzése* vagy a *bűntudat* és a *vesztés iránt érzett sajnálat*. A vizsgált mintában egyenlő arányban találunk olyan gyerekeket, akik csak pozitív érzelmeket említenek a győzelem kapcsán és olyanokat, akiknél a pozitív érzelmek mellett negatív érzelmek is megjelennek. Azok között a gyerekek között, akik csak pozitív érzelmeket kapcsolnak a győzelemhez nagyobb arányban találunk fiúkat, míg azok között a gyerekek között, akiknél a győzelemmel kapcsolatos pozitív érzelmek mellett megjelenik a veszteséggel kapcsolatban érzett sajnálat és más negatív érzelmek, gyakrabban találkozhatunk lányokkal. Ez utóbbi változó mentén az iskolatípus szerint is különbséget találtunk. A magasabb akadémikus színvonalú iskolába járó gyerekekre jellemzőbb, hogy a győzelemmel kapcsolatos pozitív öröm és bűszkeség mellett megjelenik a veszteség iránt érzett sajnálat és más negatív érzelmek is. Ez a különbség csak tendencia-szinten szignifikáns, azonban tökéletesen illeszkedik a győzelem pozitív és negatív aspektusaiával kapcsolatban leírt eredményekhez.

A veszteséghez minden gyermek legalább egy érzelmet – a *szomorúságot* – hozzárendeli. A gyerekek többsége azonban a szomorúságon kívül más, olyan összetettebb negatív érzelmeket is említett a beszélgetések folyamán, mint a *csalódottság*, a *tehetetlenség* vagy a *győztes iránt érzett irigység és féltékenység*. A veszteség kapcsán is közel egyenlő arányban találunk olyan gyerekeket, akik csak negatív érzelmeket említenek a győzelem kapcsán és olyanokat, akiknél a negatív érzelmek mellett pozitív érzelmek is megjelentek. Azok között a gyerekek között, akik csak negatív érzelmeket kapcsolnak a veszteséghez nagyobb arányban találunk fiúkat. Ezzel szemben azok között a gyerekek között, akiknél a veszteséggel kapcsolatos negatív érzelmek mellett megjelenik a részvétellel vagy a győztesseggel kapcsolatos öröm is, gyakrabban találkozhatunk lányokkal. Mindezek alapján elmondhatjuk, hogy a veszteség pozitív és negatív aspektusaiával kapcsolatos eredmények és az érzelmekkel kapcsolatos eredmények nagymértékben illeszkednek egymáshoz és ugyancsak összhangban vannak a más módszerekkel (rajzoltatás, asszociációk) kapott eredményekkel is.

A veszteséggel kapcsolatban említett érzelmek átlagos száma szinte megegyezik a győzelemmel kapcsolatban említett átlagos érzelmek számával. Mindezek alátámasztják a dolgozat egy korábbi részében a rajzokkal kapcsolatban már értelmezett eredményt, amely szerint a győzelem és a veszteség egyaránt érzelmekkel telített fogalmak, csak az egyik döntően pozitív, a másik döntően negatív érzelmekkel telített.

Az elemzés kiterjedt a gyerekek versengéssel kapcsolatos megküzdési stratégiáinak a vizsgálatára.

Eredményeink szerint a gyerekek többsége alkalmaz valamilyen, általunk adaptívnak ítélt megküzdési stratégiát a veszteséssel kapcsolatban. Ez azt jelenti, hogy a vesztesre adott magatartási reakcióikra jellemző a talpraállás és a konfliktusok és negatív érzelmek aktív feldolgozása. Az ilyen gyerekek egy vesztes helyzet után képesek az adott helyzetből levonni azokat a sokszor pozitív következtetéseket, amelyek hatására a legközelebbi megmérettetésen sikeresebbek lehetnek és tesznek is valamit ezen siker érdekében. Eredményeink alapján az adaptív válasz megjelenése gyakrabban fordul elő a magasabb akadémikus teljesítményű iskolába járó gyerekek válaszaiban és tendenciaszinten összefügg azzal, hogy a gyermek mennyire érzi magát sikeresnek a versengésben általában.

Saját vizsgálatunkban az interjúk elemzés során minden egyes gyermekkel kapcsolatban megpróbáltuk megállapítani, hogy versengési stílusa alapján milyen versengési típusba (Fülöp és Berkics, 2007) tartozhat. Eredményeink szerint a gyerekek mintegy fele (52%) tartozik a *kiegyensúlyozott versengők* típusába, ők azok, akik pozitívan viszonyulnak a versengéshez, gyakran és szívesen versengenek, döntően pozitív érzelmekkel reagálnak a győzelemre és egy esetleges vesztes esetén is képesek a talpraállásra és az újbóli megmérettetésre. A gyerekek mintegy 12%-a a *nárcisztikus versengő* típusba került. Számukra szintén fontos a versengés – de csak akkor, ha annak kimenete várhatóan pozitív. Ők azok, akik a veszteséget nagyon nehezen tudják feldolgozni, erős negatív indulataik vannak a győztesrel kapcsolatban és ezek az indulatok megnehezítik számukra a további versenyeken való részvételt. *A versengést kerülő* gyerekek csoportjába a vizsgálatban résztvevő gyerekek mintegy harmada (33%) került. Ők többnyire nem szeretnek versengeni, ritkábban vesznek részt versenyeken és nem is érzik sikeresnek magukat ebben. Jellemzően félnek attól, hogy társaik győztesként nem fogják szeretni őket és nem elismerést, hanem ellenérzéseket, irigységet keltenek másokban. Ezért a győzelem olyan negatív érzelmeket kelt bennük, a büntetést, a szégyent, a szomorúságot és a zavart. Emiatt, ha tehetik inkább kerülnek a versengést. Végül a *közömbös versengők* csoportjába eredményeink alapján csupán két gyermek került (3%). Az eredmény nem meglepő, hiszen a 8-9 éves gyerekek túlnyomó része még szeret vagy nagyon szeret versengeni és kevésbé jellemző rájuk, hogy közömbösen viseltetnének akár a győzelemmel, akár a veszteséssel kapcsolatban. Nemi különbséget egyik versengési típuson belül sem találtunk, azonban a magasabb akadémikus teljesítményű gyerekek nagyobb valószínűséggel tartoznak a kiegyensúlyozott versengők csoportjába, míg átlagos tanulmányi teljesítményű iskolába járó társaik jellemzőbben kerülnek a versengést.

A versengés, győzelem, vesztes tanári és szülői szocializációjával kapcsolatban a gyerekek többsége arról számolt be, hogy a szülők és tanárok megfogalmaznak ezekkel kapcsolatban 'üzeneteket'. Eredményeink alapján a tanári illetve a szülői üzenetek mintázata és az ezekkel kapcsolatos gyakorlati eloszlások nagyon nagymértékben megegyeznek egymással. Ezek szerint a gyerekek mintegy fele kap sikerorientáltnak minősülő üzenetet a versengéssel kapcsolatban, amely egyébként pozitív összefüggést mutat a gyermek szubjektív sikerességével.

A versengéssel kapcsolatos üzenetek mintájára a győzelemmel és a veszteséssel kapcsolatos tanári és szülői üzeneteket is a sikerorientált-kudarckerülő csoportokba soroltuk. Eredményeink alapján a mind a tanárok, mind a szülők többsége a gyermek győzelmére a helyzetnek megfelelően reagál: a gyermeket megdicséri, gratulál neki, örül az eredményének és esetleg még az oklevelet is kitiűzi a falra. A veszteséssel kapcsolatos tanári és szülői üzeneteket nem tudtuk a versengéssel és a győzelemmel kapcsolatos üzenetekhez hasonlóan a sikerorientált vagy kudarckerülő kategóriákba rendezni, mert a válaszok struktúrája csak egy komplexebb elrendezést tett lehetővé.

Eredményeink szerint a tanárok harmada – a gyerekek beszámolóí szerint - semmiféle üzenetet nem közvetít a gyermek felé a veszteséssel kapcsolatban – vagyis ilyen esetekben nem mond semmit. Ugyanakkor a gyerekek beszámolóí szerint a tanárok további 42%-a inadekvát módon a gyermek vesztesére is a győzelemnek megfelelően reagál. Megállapíthatjuk, hogy , az összes gyermek 75%-a nem kap a vesztes konstruktív feldolgozását segítő, arra szocializáló üzenetet a tanáraitól. Ez az arány nagyon magas, különösen, ha a győzelemmel kapcsolatos reakciókkal hasonlítjuk össze. Míg a győzelemmel kapcsolatban a gyerekek 75%-a tanáraitól sikerorientált és megerősítő üzenetet kapott, a veszteséssel kapcsolatos adekvát üzenetek aránya csupán 19%. Az eredmény érdekessége, hogy a gyermek szubjektív sikerességével önmagában egyik típusú konkrét üzenet sincs összefüggésben, azonban ha a tanár –a gyerek tapasztalatai szerint - egyáltalán nem közvetít üzenetet a veszteséssel kapcsolatban, az negatív összefüggést mutat azzal, hogy a gyermek mennyire érzi magát sikeresnek általában a versengésben. A hatás még ennél is erősebb, ha a szülő az, aki nem közvetít üzenetet a veszteséssel kapcsolatban.

Fontos megjegyezni, hogy előfordult, hogy azonos osztályba járó gyerekek, ugyanazzal a tanárral kapcsolatban különböző üzenetekről számoltak be. Ez arra hívja fel a figyelmet, hogy a tanárok a versengésre, győzelemre és vesztesésre részben globálisan, az egész osztály számára megfogalmazott üzenetek formájában szocializálnak, ugyanakkor gyermek specifikus üzeneteket is megfogalmaznak. Van olyan tanítványuk, akinek a versengésére, győzelmére és vesztesére nem reagálnak, van, akit általánosan biztatnak és vigasztalnak és van akit gondosan nevelnek a versengéssel való lehető legadaptívabb megküzdésre.

Következtetések

Az eredmények ismeretében elmondhatjuk, hogy a három módszer triangulálása szükség volt, mert minden egyes módszer a versengésnek, a győzelemnek és a vesztesnek más-más aspektusára világított rá, és mert az eredmények integrálása után mégis egységes rendszerbe szerveződtek az egyes módszerekkel kapott eredmények.

Az összesített eredmények arra utalnak, hogy kisiskoláskorra már kialakul az a fogalmi konstruktum, amely a gyerekeket hozzásegíti ahhoz, hogy a versengő helyzeteket felismerjék, abban adekvátan részt tudjanak venni, a helyzetet értelmezni tudják, és a versengés érzelmi komponenseit tekintetbe tudják venni. A fogalom megalkotásában nagy szerepet játszik a média és a gyerek iskolai és szabadidős élményei. Az ilyen korú gyerekek képesek különböző versengési területeket azonosítani, ismerik a versenyhelyzetek szimbólumait és „kellékeit”, a győzelem és vesztes érzelmi velejáróit és mindez lehetővé teszi számukra, hogy az őket körülvevő versengő és versenyhelyzetekben adekvátan vegyenek részt. Azonban ez a fogalmi struktúra ebben az életkorban még meglehetősen képlékeny és alakítható. Mindez arra utal, hogy a versengéssel kapcsolatos élmények, a jelenség felismerése korábbi évekre, feltehetőleg az óvodáskorra tehető. Ezért a kutatásainkat az óvodáskorra tervezzük kiterjeszteni.